
บทวิจารณ์หนังสือ
เรื่อง “State of Development:
On the Primacy of Politics in Development”

สุวิชา เป้าอารีย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพัฒนาลังคมและสิ่งแวดล้อม

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

suvicha.p@nida.ac.th

Title: State of Development: On the Primacy
of Politics in Development

Author: Adrian Leftwich

Paperback: 227 pages

Publishers: Wiley, 2000

Language: English

หนังสือ State of Development: On the Primacy of Politics in Development ของ Adrian Leftwich ตีพิมพ์ในปี 2000 ได้อธิบายถึงปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลให้ระดับของการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายในช่วงปี 1970-1995 มีความแตกต่างกัน โดย Adrian Leftwich ให้ความสำคัญกับปัจจัยทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางการเมืองและความสามารถของรัฐในประเทศกำลังพัฒนา การระดมทรัพยากร การใช้ทรัพยากร และการกระจายทรัพยากรต่างๆเพื่อการพัฒนา โดยก่อนที่จะบรรยายถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองและการพัฒนา Adrian Leftwich ได้ให้ความหมายของการเมืองว่า เป็นเรื่องของกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ความร่วมมือ และการเจรจาต่อรองในเรื่องเกี่ยวกับทรัพยากรของชาติซึ่งรวมถึงการใช้ทรัพยากร การผลิต และการกระจายทรัพยากรเหล่านั้นทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศและระหว่างประเทศ ในขณะที่ความหมายของกระบวนการพัฒนาได้ถูกตีความว่า เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร การระดมทรัพยากร การผสมกลมกลืนกันของทรัพยากร การใช้และการกระจายทรัพยากรในรูปแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากที่เคยเป็นมา

และแน่นอนการเปลี่ยนแปลงหรือความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพของทรัพยากร (ไม่ว่าจะเป็นคน ทุน ที่ดิน หรือทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ) จะก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคม รวมทั้งความขัดแย้งในระดับนานาชาติ เนื่องจากผลของการพัฒนาจะทำให้มีทั้งผู้ที่ได้ประโยชน์และผู้ที่เสียประโยชน์จากการพัฒนาและด้วยเหตุนี้เอง Adrian Lettwich จึงสรุปว่า การพัฒนากับการเมืองเป็นเรื่องที่แยกออกจากกันไม่ได้

การเมืองมีความหมายต่อการพัฒนาประเทศ เพราะการเมืองเป็นตัวกำหนดลักษณะของรัฐและรัฐเป็นตัวกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศ การเมืองไม่ได้เป็นเพียงแต่องค์ประกอบเสริมที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศ แต่การเมืองยังเป็นพื้นฐานและกระบวนการขั้นเด็ดขาดที่กำหนดความหมายของการพัฒนาในประเทศ รวมถึงการออกแบบแนวทางการพัฒนา การนำนโยบายการพัฒนาไปปฏิบัติและผลลัพธ์ของการพัฒนาซึ่งขึ้นอยู่กับการเมืองด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม การเมืองอาจจะไม่ใช่กิจกรรมที่มีความเป็นอิสระอยู่นอกเหนือจากกิจกรรมอื่นในสังคม แต่การเมือง คือ กิจกรรมหนึ่งในประวัติศาสตร์ทางสังคมและเชื่อมโยงกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ในขณะเดียวกัน การเมืองก็เป็นองค์ประกอบหลักที่ส่งผลต่อโครงสร้างทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

การพัฒนาที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการทางการเมือง จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ที่มีความสามารถในการประสานงานอย่างมีประสิทธิภาพและมีอำนาจในการควบคุมกลไกการพัฒนาและบริหารจัดการตลาดหรืออีกนัยหนึ่งนั่นคือการแทรกแซงกลไกตลาดโดยรัฐ รัฐที่มีลักษณะข้างต้นนี้จะเรียกว่า รัฐแห่งการพัฒนา (Developmental State) โดยรัฐประเภทนี้จะสามารถรักษาสมดุลการพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการรวมศูนย์อำนาจในการสั่งการ มีความเป็นเอกภาพ และมีความชอบธรรมในการกำหนดแนวทางการพัฒนา การดำเนินการพัฒนาและส่งเสริมผลักดันกลไกที่มีอยู่ของรัฐให้ประเทศสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในการพัฒนา

ประเทศที่ปกครองโดยรัฐแห่งการพัฒนาจะต้องมีลักษณะดังนี้

- (1) มีกลุ่มชนชั้นนำในการพัฒนาที่มีศักยภาพและยึดถือในพันธสัญญาในการผลักดันกลไกต่าง ๆ ในการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ
- (2) รัฐมีความเป็นอิสระในระดับหนึ่ง ในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการพัฒนา แม้ว่าอาจมีแรงกดดันจากกลุ่มต่างๆในสังคมบ้างแต่ก็ทำให้รัฐอยู่ได้อิทธิพลของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นการเฉพาะตลอดเวลา
- (3) รัฐจะต้องประกอบไปด้วยระบบราชการที่มีอำนาจพลังและศักยภาพในการบริหารจัดการนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
- (4) กระบวนการประชาธิปไตยในประเทศยังไม่แข็งแกร่งพอที่จะกดดันรัฐให้ปฏิบัติตามความต้องการของภาคประชาสังคมได้ตลอดเวลา
- (5) ความสามารถของรัฐในการบริหารจัดการทุนทั้งภายในและภายนอกประเทศเพื่อวัตถุประสงค์ในการพัฒนา

(6) รัฐแห่งการพัฒนาไม่ค่อยให้ความสำคัญเท่าที่ควรกับการปกป้องสิทธิมนุษยชน แต่จะให้ความสำคัญมากกว่าในเรื่อง การรักษาระเบียบวินัยและความมั่นคงของชาติ

(7) รัฐแห่งการพัฒนาจะค่อนข้างมีศักยภาพในการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาไปสู่ทุกส่วนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดหาบริการสาธารณะและโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาประเทศ

ในประเด็นว่าด้วยเรื่องการพัฒนากับประชาธิปไตยนั้น Adrian Leftwich กล่าวว่า ระบบประชาธิปไตยไม่ได้มีรูปแบบเดียวกันทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความหลากหลายในประชาธิปไตยในประเทศกำลังพัฒนานั้นมีนัยสำคัญอย่างมากต่อกระบวนการและผลของการพัฒนาประเทศเหล่านั้น Adrian Leftwich ได้อธิบายถึงลักษณะของประชาธิปไตยในประเทศกำลังพัฒนามี 3 รูปแบบที่สำคัญ คือ 1) ระบบประชาธิปไตยที่มีหลายพรรคหรือสองพรรคที่สลับกันขึ้นมามีอำนาจในการปกครองประเทศ 2) ระบบประชาธิปไตยที่รัฐบาลมักจะอยู่ในรูปแบบของพรรคร่วมรัฐบาลที่มีหลายพรรค 3) ระบบประชาธิปไตยที่มีกลุ่มการเมืองกลุ่มเดียว (อาจเป็นพรรคเดียวหรือมากกว่าหนึ่งพรรคก็ได้) ชนะการเลือกตั้งเสมอมา และได้ครองอำนาจมากกว่า 20-30 ปีต่อเนื่องกัน

อย่างไรก็ตาม Adrian Leftwich ได้พยายามตอบคำถามในประเด็นที่มีนักวิชาการพูดถึงอยู่เสมอ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตยและการพัฒนา โดย Adrian Leftwich ได้อธิบายว่า ระบบประชาธิปไตยกับการพัฒนาหรือระบบการปกครองกับความสามารถในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศนั้นในความเป็นจริงแล้วอาจไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กันเท่าไรนัก แต่ลักษณะของรัฐและลักษณะทางการเมืองที่เกี่ยวข้องต่างหากที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาประเทศ โดยหากพิจารณาจากผลการพัฒนาประเทศในทศวรรษที่ 1990 จะพบว่า ประเทศที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนามีระบบการปกครองทั้งที่เป็นประชาธิปไตยและไม่เป็นประชาธิปไตยและประเทศกึ่งประชาธิปไตย

Adrian Leftwich ได้แบ่งรัฐประชาธิปไตยออกเป็น 2 กลุ่ม 4 รูปแบบ คือ

กลุ่มที่ 1 รัฐประชาธิปไตยที่เน้นการพัฒนา มี 2 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 รัฐประชาธิปไตยที่เน้นการพัฒนาโดยมีการผูกขาดการใช้อำนาจโดยพรรคการเมืองเดียว เช่น ในประเทศสิงคโปร์

รูปแบบที่ 2 รัฐประชาธิปไตยที่เน้นการพัฒนาโดยบริหารจัดการและใช้อำนาจโดยพรรคร่วมรัฐบาลที่เป็นพันธมิตรกันมาโดยตลอด เช่น ในประเทศมาเลเซีย

กลุ่มที่ 2 รัฐประชาธิปไตยที่ไม่เน้นการพัฒนามี 2 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 รัฐประชาธิปไตยที่ไม่เน้นการพัฒนา แต่ให้ความสำคัญในเรื่องการประนีประนอมระหว่างชนชั้น โดยเชื่อว่า ประชาธิปไตยจะยั่งยืนก็ต่อเมื่อการเมืองอยู่บนพื้นฐานของการสมานฉันท์ การประนีประนอมระหว่างชนชั้น และการจำกัดนโยบายที่อาจส่งผลกระทบต่อชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง เช่น ในประเทศเวเนซุเอลา

รูปแบบที่ 2 รัฐประชาธิปไตยที่ไม่เน้นการพัฒนาและมีการเปลี่ยนแปลงพรรคการเมืองที่เข้ามามีอำนาจในการบริหารประเทศตลอดแล้ว

นอกเหนือจากประเด็นการเมืองกับการพัฒนา Adrian Lettwich ได้อธิบายถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความก้าวหน้า การเติบโต และสถานะความทันสมัย โดยการพยายามอธิบายผ่านความหมายของคำว่าพัฒนาดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาในฐานะที่เป็นความก้าวหน้าในเชิงประวัติศาสตร์ที่มีวิวัฒนาการเรื่อยมาคล้ายกับระบอบทุนนิยม โดยการเปลี่ยนแปลงในเชิงการพัฒนาเหล่านี้ เป็นสิ่งที่จำเป็นในกระบวนการความก้าวหน้าของประเทศและเกิดขึ้นจากการค้นพบและประยุกต์ใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์หรือหลักเหตุผล การปลดปล่อยพลังของผู้ประกอบการจากการควบคุมของรัฐบาล การพัฒนาเทคโนโลยี และกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ รวมถึงความเปลี่ยนแปลงในเชิงก้าวหน้าในความสัมพันธ์ทางการเมืองและโครงสร้างทางสังคม

2. การพัฒนาในฐานะที่เป็นการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยมองว่าประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายหากต้องการหลุดพ้นจากสภาวะด้อยพัฒนา ประเทศเหล่านี้ควรจะเปิดประเทศสู่โลกใหม่แห่งการพัฒนาด้วยการส่งออกวัตถุดิบหรือทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่า (เช่น น้ำมัน แร่ธาตุ เครื่องเทศ) ไปยังประเทศที่ต้องการโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศพัฒนาแล้ว (ประเทศตะวันตก) เพื่อนำเงินที่ได้จากการค้าขายทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้มาใช้ในการพัฒนาประเทศ ประเทศที่เป็นเจ้าอาณานิคมมองว่า ประเทศโลกที่สามเหล่านี้มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่ามากมาย แต่ไม่มีความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถและทุนในการแปรรูปและบริหารจัดการทรัพยากรอันทรงคุณค่าเหล่านี้ได้ด้วยตนเอง จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่ประเทศที่พัฒนาแล้วหรือเจ้าอาณานิคมต้องเป็นผู้ดำเนินการแทน

3. การพัฒนาในฐานะที่เป็นการวางแผนการส่งเสริมความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยการวางแผนการพัฒนาประเทศควรจะต้องให้รัฐเป็นผู้นำในการวางแผนการพัฒนา เพื่อให้ประเทศสามารถก้าวทันประเทศที่พัฒนาแล้ว

4. การพัฒนาในฐานะที่เป็นเงื่อนไข โดยเป็นการยืมแนวคิด ลำดับขั้นของการเติบโตที่คิดค้นโดย Rostow ในปี 1960 มาใช้โดยมองว่า การพัฒนาจะเป็นไปตามลำดับขั้นต่างๆ 5 ขั้น โดยเริ่มจากสังคมดั้งเดิม (Traditional Society) การเตรียมพร้อมสู่การแปรเปลี่ยน (Pre-condition for Take-off) ขั้นการแปรเปลี่ยน ขั้นการเข้าสู่สภาวะการเติบโตเต็มที่และขั้นการมีความสามารถในการบริโภคสูงของคนในชาติ

5. การพัฒนาในฐานะที่เป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง ไม่หยุดนิ่ง โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงจุดเริ่มต้นและจุดสุดท้ายของการพัฒนา แต่ผลของการพัฒนาจะทำให้สังคมจะมีความก้าวหน้าอย่างยั่งยืนและแตกต่างจากสภาพสังคมในอดีต

6. การพัฒนาที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นการเน้นเฉพาะเรื่องตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ เช่น เรื่องผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (**Gross National Product- GNP**) โดยมีแนวคิดพื้นฐานมาจาก Adam Smith ที่มองว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจจะมาจากความมั่งคั่งของชาติ การสะสมทุนของคนในชาติและการค้าเสรีทั้งในประเทศและต่างประเทศ

7. การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากประเทศเกษตรกรรมที่ยากจนไปสู่ประเทศอุตสาหกรรม

8. การพัฒนาในฐานะที่เป็นสภาวะความทันสมัยที่ทั้งกระบวนการและโครงสร้างทั้งหมดทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี กฎหมาย และวัฒนธรรมจะต้องแปรเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยตามแบบอย่างประเทศตะวันตก

9. การพัฒนาตามแนวคิดของ Marx คือ ประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างชนชั้นและการเอาเปรียบของนายทุนในระบอบทุนนิยม

Adrian Lettwich ได้อธิบายถึงวิวัฒนาการของแนวคิดการพัฒนาตั้งแต่ยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่า ในช่วงแรกของการก่อตั้ง UN จนถึงต้นทศวรรษที่ 1960 นั้น สถาบันและองค์การระหว่างประเทศไม่เคยให้คำจำกัดความที่ชัดเจนเกี่ยวกับการพัฒนา แต่จะเน้นไปที่เรื่องของทางเศรษฐกิจและสภาวะความทันสมัยของประเทศโลกที่สาม อย่างไรก็ตามในปี 1961 UN ได้ตีความหมายการพัฒนาหมายถึง การเติบโตและเปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ตาม การมีประเทศกำลังพัฒนาจำนวนมากเข้าไปเป็นสมาชิก UN ทำให้การถ่วงดุลอำนาจในที่ประชุมใหญ่ UN เกิด การเปลี่ยนแปลงโดยประเทศโลกที่สามเหล่านี้ได้เสนอแนวคิด งานวิจัย และข้อโต้แย้งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโดยพยายามชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาไม่ได้เกี่ยวกับเศรษฐกิจเท่านั้น แต่รวมถึงการพัฒนาสังคมด้วย เช่น การศึกษา สุขภาพ การกระจายรายได้ ความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคม และความเท่าเทียมกันของหญิงชาย และสวัสดิการในชนบท ต่อมาในช่วงกลางทศวรรษที่ 1970 UN ได้ให้คำจำกัดความของการพัฒนาว่า หมายถึงกระบวนการที่มีความซับซ้อน อันประกอบไปด้วยประเด็นทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการบริหาร แต่อย่างไรก็ตาม แนวคิดสภาวะความทันสมัยยังคงเป็นแนวคิดหลักของการพัฒนาโลกที่สาม แต่ได้มีการขยายความไปถึงการดูแลด้านการจ้างงาน การปฏิรูปที่ดิน สภาวะโภชนาการที่ดี การศึกษา สุขภาพ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชุมชนและการเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชน (โดยเฉพาะผู้หญิง) ในกระบวนการพัฒนา ในขณะที่ ปี 1980 UN ได้ให้ความสำคัญมากขึ้นกับเงื่อนไขทางสังคมเพื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ

ในขณะเดียวกันในช่วงทศวรรษ 1990 องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ได้เสนอแนวคิดด้วยความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ (BHN) โดยประกอบไปด้วยการให้สินค้าพื้นฐานเพื่อการอุปโภค เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และที่พักอาศัย การให้บริการสาธารณะพื้นฐาน เช่น การศึกษา เบื้องต้นและน้ำสะอาด การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจสาธารณะ การเติมเต็มสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน และการจ้างงานที่สร้างรายได้ที่เพียงพอแก่คนงานและครอบครัว

ในหนังสือเล่มนี้ Adrian Lettwich ได้กล่าวถึงการทำงานด้านการพัฒนาของธนาคารโลก (World Bank) ว่าในช่วงต้นของการก่อตั้งธนาคารโลกนั้นให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และการส่งเสริมการพัฒนาโลกที่สามผ่านการลงทุนต่างประเทศ การเติบโตทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างและสภาวะความทันสมัย ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 1970 ธนาคารโลกเริ่มให้ความสำคัญมากขึ้นกับประเด็นทางสังคม โดยกล่าวถึงการพัฒนาที่ต้องประกอบไปด้วยวัตถุประสงค์ทางสังคม เช่น การแก้ไขปัญหาความยากจน และความไม่ยุติธรรมทางสังคม อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของกลุ่มเสรีนิยมใหม่ทางเศรษฐกิจได้ครอบงำแนวทางการดำเนินงานของธนาคารโลก ในช่วง

ทศวรรษที่ 1980 โดยให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจเสรี การลดบทบาทของรัฐในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการให้ความสำคัญกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเชื่อว่า ในระยะยาวจะช่วยแก้ไขปัญหาคาความยากจนได้ ต่อมาในทศวรรษที่ 1990 ธนาคารโลกได้เปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาอีกครั้งโดยมองว่า การพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาทางสังคมโดยเน้นความเท่าเทียมกันทางสังคม เสรีภาพทางการเมือง และเสรีภาพพลเมือง และในปี 1991 ธนาคารโลกได้หันกลับมาให้ความสำคัญกับบทบาทของรัฐในการพัฒนา แต่บทบาทของรัฐควรเปลี่ยนจากผู้กระทำเป็นผู้อำนวยความสะดวกต่อการพัฒนาและเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนา อย่างไรก็ตามสิ่งเหล่านี้จะต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการมีธรรมาภิบาลภาครัฐ (Good Governance) ในฐานะที่เป็นทั้งวิถีทางและเป็นแนวทางในการพัฒนา

หนังสือ State of Development: On the Primacy of Politics in Development ของ Adrian Leftwich เล่มนี้ เหมาะสมอย่างมากสำหรับนักวิจัย นักวิชาการ นักศึกษา และผู้สนใจในการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาและความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับการพัฒนา รวมถึงบทบาทของสถาบันระหว่างประเทศกับการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนา อย่างไรก็ตาม มีบางประเด็นที่สำคัญแต่ไม่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์โดยละเอียดและชัดเจน ซึ่ง หากมีการ วิเคราะห์เชิงลึกอาจทำให้เกิดความกระจ่างชัดมากขึ้นถึงปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ ประเด็นแรกได้แก่ ประเด็นด้านวัฒนธรรมและบริบททางสังคมของแต่ละประเทศที่ส่งผลต่อพฤติกรรมทางการเมืองของคนในประเทศ และความสามารถในการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาประเทศ ประเด็นถัดมาได้แก่ การเชื่อมโยงสถานการณ์สงครามเย็น (Cold War) ระหว่างโลกเสรีนิยมตะวันตก กับประเทศสังคมนิยมที่ส่งผลต่อสถานการณ์ทางการเมือง พฤติกรรมทางการเมือง แนวทางการพัฒนาและผลลัพธ์ในการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนา ประเด็นที่สาม คือ การวิเคราะห์การพัฒนาการเมืองของประเทศที่ไม่เป็นประชาธิปไตย หรือมีสภาพสลับไปมาระหว่างประชาธิปไตยกับประชาธิปไตย และเผด็จการ เช่นประเทศไทย ประเด็นที่สี่ได้แก่การวิเคราะห์บทบาทของบรรษัทข้ามชาติ องค์การธุรกิจภาคเอกชน สื่อสารมวลชน กับการเมืองและการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนา ประเด็นสุดท้าย คือ การอธิบายถึงผลลัพธ์ของการพัฒนาที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศกำลังพัฒนา เช่น ในกรณีของเกาหลีใต้